

ДОВЗИЙТАРАН КЕХАТ

Программа хІоттийна нохчийн меттан хьехархочунна ишколан дешаран хІинцалерчу тенденцешна а, Іаморан жигарчу методикашна а тІехъажийна йолу дешаран предметан белхан программа хІоттош, методически гІо-накъосталла даран Іалашонца.

Герггарчу белхан программо хьехархочун таро хуьлуьйтур йу:

1) нохчийн мотт хьехаран процессехь коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь билгалдаьхначу Іаморан личностни, метапредметни, предметни жамІашка кхачош долу хІинцалера некъаш кхочушдан (кхин дІа – ФПДС КЙД);

2) билгал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Іаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дІасайекъарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Іаморан коьчал карайерзорхъама йалийнчу дешаран гІуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, рузманан-тематикин планировани кечйан.

Личностни а, метапредметни а жамІаш далийна, коьртачу йукъардешаран ишколехь нохчийн мотт хьехаран башхаллаш тидаме а оьцуш.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмето билгалдо предметашна йукъара уьйраш гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца кхочушйар.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Нохчийн мотт – нохчийн халкъан ненан мотт, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт.

Нохчийн мотт хааро а, цуьнан тайп-тайпана кепаш, функционални тайпанаш карадерзоро а, цуьнан стилистически башхаллах, суртхІотторан таронех кхетаро а, нохчийн маттах тайп-тайпанчу тІекаренан хьелашкахь нийса а, эвсараллица а пайдаэца хааро а билгалдоккху адаман кхиаме хилар.

Нохчийн матто, шен тІекаренан а, ойла йовзийтаран а коьрта функцеш кхочушйеш, адамашна йукъахь уьйр латтайо, адаман кхетам а, дог-ойла а кхолларехь дакъалоцу; нохчийн мотт нохчийн халкъан хаамаш, оьздангаллин ламасташ, истори ларйаран а, йовзийтаран а коьрта гІирс бу.

Ишколехь нохчийн мотт Іамор тІехъажийна ду дешархочун оьздангаллин а, коммуникативни а культура кхачаме йалорна а, цуьнан интеллектан а, кхоллараллин а говзалла, ойлайар, иэс, суртхІоттор, ша кхочушден дешаран гІуллакх кхиорна а.

Нохчийн мотт Іаморан чулацам иштта тІехъажийна бу функционални говзалла, адаман йешаран, текстех кхетаран, тайп-тайпанчу барамийн текстийн хаамах пайдаэцаран, цуьнан мах хадоран, цунах ойлайаран, шен Іалашонашка кхачаран, шен хаарш а, таронаш а шорйаран, йукъараллин дахарехь дакъалацаран интегративни хаар санна, кхиорна. Къамелан а, текстан а гІуллакх нохчийн меттан ишколан курсан къепе кхолларехь коьртаниг ду.

Цаьрца догІуш долу хаарш а, карадерзарш а далийна Іаморан

метапредметни, предметни жамІийн ларамехь, Іаморан чулацамехь (дакьош: «Мотт а, кьамел а», «Текст», «Меттан функционални тайпанаш»).

Дешаран предметан чулацам кхочушбан таро йу классал арахьарчу гІул-лакхдарехь: экскурсеш, тематикин меропрятеш, конкурсах, и. д.кх.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ІАМОРАН ІАЛАШОНАШ

Коьртачу йукьарчу дешаран программашца нохчийн мотт Іаморан Іалашонаш йу:

патриотизмах кхетар а, иза гучуйаккхар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин шолгІа пачхьалкхан мотт санна, нохчийн халкьан кьоман мотт санна ларар; маттаца нохчийн халкьан син хьал лардаран, довзийтаран кепе а, тІекаренан гІирсе а санна кхетаме йукьаметтиг хилар; нохчийн культуре ларам гучубаккхар;

нохчийн мотт адаман кхиаран гІирс, йукьараллин уьйр кхолларан гІирс санна караберзор;

нохчийн маттах, цуьнан дІахІоттамах, функцех, нохчийн меттан стилистически гІирсех хаарш карадерзор; литературин меттан норманаш а, кьамелан оздангалла а практикехь карайерзор; жигара пайдаоьцучу а, нуьцкьаллин а дешнийн хьал тодар а, шен кьамелехь тайп-тайпанчу грамматически гІирсех пайдаэцар а; орфографически а, пунктуационни а говзалла кхачаме йалор, шен кьамел кхачаме далоран лаам кхиор;

кьамелан гІуллакх, адамашна йукьарчу куьцан а, куьцан доцучу а тІекаренан хьелашкахь гонахарчу нахаца эвсара йукьаметтигаш латтош долу коммуникативни карадерзарш кхачаме далор; нохчийн мотт тайп-тайпана хаамаш бовзаран гІирс санна караберзор;

ойланан гІуллакх кхачаме далор, нохчийн мотт Іаморехь дустаран, анализан, синтезан, жамІдаран, тайпанашка дІасадекьаран, билгала йолу бакьонаш дІахІитторан, универсальни интеллектан карадерзарш кхиор;

функционални говзалла кхиор: хаамийн лехам кхочушбаран, оьшу хаам схьакьасторан а, хийцаран а, тайп-тайпанчу барамехь йолчу текстийн чулацам тидаран, царах кхетаран, пайдаэцаран хаарш; текстан хааман-маьІнин йухакечдаран стратеги а, говзалла а, некьаш а карадерзор; текстах, цуьнан гІуллакхах, йукьарчу маьІнех, маьІнин дІахІоттамах, авторан коммуникативни Іалашонах, меттан гІирсийн гІуллакхах кхетаран кепаш карайерзор.

ДЕШАРАН ПЛАНЕХЪ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ»
ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

Коъртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца догӀуш, «Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предмет йукъайоьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Iамо декхарийлахь долу предмет а йу.

Дешаран хьесапца 5 классехь нохчийн мотт Iаморна билгалдаькхина 102 сахьт (кIиранахь – 3 сахьт).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

5 КЛАСС

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьалла а (шуьйра дешан хIот-там, дукха маьIнаш долу дешнаш, дешан тIедеанчу маьIнийн кхиаме система, синонимаш а, антонимаш а, кицанаш а, аларш а).

Нохчийн меттан дошкхолладаларан хьелаш (йуьхьанцарчу ишколехь Iамийнчун барамехь). Лингвистикин коьрта дакъош (фонетика, орфоэпи, графика, орфографи, лексикологи, дошкхолладар, морфологи, синтаксис, пунктуаци). Мотт билгалонан система санна. Мотт адамийн тIекаренан гIирс санна. Меттан а, къамелан а коьрта дакъош: аз, морфема, дош, деш-нийн цхьаьнакхетар, предложени.

Мотт а, къамел а

Мотт а, къамел а. Барта а, йозанан а къамел, монолог а, диалог а, полилог.

Къамелан гIуллакхан тайпанаш (къамел дар, ладогIар, йешар, йаздар), церан башхаллаш.

Дахарехь биначу тидамийн буха тIехь а, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетаме литература йешаран буха тIехь а барта монологан аларш кхоллар.

Йешна йа ладоьгIна текст, цу йукъахь дуьйцуш волчун йуьхь хуьйцуш а, барта схьаййцар.

Лингвистически теманашна а (Iамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тIехь йолчу теманашна а диалогехь дакъалацар.

Маршалла хаттаран, Iодикайаран, дехаран, баркаллин къамелан кепаш.

Дахарехь а, книгаш йешарехь а зеделлачунна, чулацаман суьртана тIе а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукъахь сочиненеш-миниатюраш а).

ЛадогIаран тайпанаш: харжаман, довзийтаран, дуьхенгара.

Йешаран тайпанаш: Iаморан, довзийтаран, хьажаран, лехаман.

Барамехь 140 дашал кIезиг йоцчу ладоьгIначу а, йешначу а къамелан тайп-тайпанчу функционални-маьIнин тайпанийн Илманан-дешаран, исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхетар.

Текстан тема а, коьрта оила а билгалйаккхар, текстан чулацамца догIуш, хаттарш а, царна жоьпаш а хIиттор.

Йозанан кепехь йуьхьанцарчу текстан чулацам ма-барра а, бацбина а бовзийтар.

Iалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хьаьжжина алар кхоллархьама, меттан гIирсаш къастор.

Йозанехь вайзаманан нохчийн литературин меттан

норманаш ларйар.

Тайп-тайпанчу лексически дошамех пайдаэцар.

Текст

Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан тема а, коьрта ойла а. Текстан микротема. Коьрта маъна чулоцу дешнаш.

Къамелан функционални-маънин тайпанаш: суртхӀоттор, дийцар, ойлайар; церан башхаллаш.

Текстан композиционни дӀахӀоттам. Абзац текст композиционни-маънин дакъошка йекъаран гӀирс санна.

Текстан дакъош а, предложенеш а вовшахтосу гӀирсаш: дешан кепаш, цхьанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххьийн цӀерметдешнаш, дешан йухаалар.

Дийцар къамелан тайпа санна. Дийцар.

Текстан маънин анализ: цуьнан композиционни башхаллийн, микротемийн, абзацийн, текстехь предложенеш вовшахтосучу гӀирсийн а, кепийн а; меттан суртхӀотторан гӀирсех пайдаэцар (Ӏамийнчун барамехь).

Йешначу йа ладобгӀначу текстан чулацам ма-барра а, хоржуш а, бацбина а схьабийцар. Дийцархочун йуьхь а хуьйцуш, текстан чулацам схьабийцар.

Текстан хаамаш хийцар: текстан цхьалхе а, чолхе а план.

Меттан функционални тайпанаш

Меттан функционални тайпанех лаьцна йукъара кхетам (буьйцуцу маттах, функционални стилех, исбаьхьаллин литературин маттах).

МЕТТАН СИСТЕМА

Фонетика. Графика. Орфоэпи

Фонетика а, графика а лингвистикин дакъош санна.

Аз меттан дакъа санна. Озан маъна къасторан гӀуллакх. Нохчийн меттан мукъачу аьзнийн къепе.

Нохчийн меттан мукъазчу аьзнийн къепе.

Элпийн а, аьзнийн а дазар. Нохчийн алфавитан хӀоттам.

Мукъа аьзнаш: деха а, доца а.

Мукъаза аьзнаш: къора а, зевне а.

Сонорни мукъаза аьзнаш.

Къамел дарехь аьзнийн хийцадалар. Фонетически транскрипцин элементаш.

Нохчийн маттахь дешдакъа. Дешдакъа дешан дакъа санна. Тохар.

Дош фонетически къастор.

Орфоэпи лингвистикин дакъа санна.

Интонаци (йиш), цуьнан функцеш. Интонацин коьрта элементаш.

Орфографи

Орфографи лингвистикин дакъа санна.

Й элпан нийсайаздар.

Къасторан **ъ, ь** хъаъркийн нийсайаздар.

Лексикологи

Лексикологи лингвистикин дакъа санна.

Дош – меттан коърта дакъа. Цхъа маъІна долу а, дукха маъІнаш долу а дешнаш; дешан нийса а, тІедеана а маъІна.

Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.

Лексически дошамийн тайпанаш а (маъІнин дошам, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамаш), ненан меттан дешнийн хъал карадерзоре хъ цара ден гІуллакх а.

ЦІена нохчийн а, тІеэцна а дешнаш.

Фразеологи

Фразеологизмаш, церан маъІна, царах пайдаэцар.

Фразеологически эквиваленташ оърсийн маттахъ.

Фразеологически дошамаш.

Дешан хІоттам а, дошкхолладалар а

Морфема меттан уггар жима маъІне дакъа санна.

Морфемийн тайпанаш.

Дешан лард а, чаккхе а. Орам, дешхъалхе, суффикс.

Цхъанаораман (гергара) дешнаш.

Дошкхолладалар а, дошхийцадалар а.

Нохчийн маттахъ дешнаш кхолладаларан коърта кепаш. Дешнаш кхолладаларехъ а, хийцадаларехъ а морфемашкахъ мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн хийцадалар.

Дешнаш кхолладаларан морфемни кеп (дешхъалхенан гІоьнца, суффиксан гІоьнца, дешхъалхенан а, суффиксан а гІоьнца). Лардаш вовшахкхетарца дешнаш кхолладалар. Чолхе дешнаш. Чолхе-дацдина дешнаш.

Дешан морфемни анализ.

Морфологи. Къамелан оьздангалла. Орфографи

Морфологи лингвистикин дакъа санна.

Коърта къамелан дакъош. Къамелан дакъойн семантически, морфологически, синтаксически башхаллаш.

Коърта къамелан дакъош, церан грамматически маъІна, морфологически билгалонаш, синтаксически гІуллакх.

ЦІердош

ЦІердош къамелан дакъа санна. ЦІердешан йукъара грамматически маъІна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш. Къамелехъ цІердешан гІуллакх.

Долахъ а, йукъара а цІердешнаш. ЦІердешнийн грамматически классаш. ЦІердешнийн терахъ. Цхъаллин йа

дукхаллин терахъан кеп бен йоцу цІердешнаш.
ЦІердешнийн легарш. Диъ легар. Дожарийн маъІна.
ЦІердешнийн дожарийн чаккхенаш нийсайазйар.
ЦІердешнаш кхолладаларан некъаш.
ЦІердешнаш морфологически къастор.
Долахъ цІердешнийн нийсайаздар.
ЦІердешнашца **ца** нийсайаздар.
Оьрсийн маттара тІеэцначу цхьадолчу цІердешнийн
нийсайаздар.

Синтаксис. Къамелан оьздангалла. Пунктуаци

Синтаксис лингвистикин дакъа санна.

Дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а нохчийн меттан
синтаксисан дакъош санна. Коьртачу дешан морфологически
билгалонашка хьаьжжина, дешнийн цхьаьнакхетаран коьрта
тайпанаш (цІеран а, хандешан а).

Предложени а, цуьнан билгалонаш а. Предложененийн
тайпанаш, аларан Іалашоне а, эмоцин билгалоне а хьаьжжина.

Дийцаран, хаттаран, тІедожоран; айдаран а, айдаран йоцчу а
предложененийн маъІнин а, интонацин а башхаллаш.

Предложениян коьрта меженаш (грамматически лард).

Подлежащи а, сказуеми а предложениян коьрта меженаш
санна.

Сказуемин подлежащица барт хилар.

Грамматически лардийн масалле хьаьжжина,
предложененийн тайпанаш: цхьалхе, чолхе.

Йаьржина а, йаржаза а предложенеш. Предложениян
коьртаза меженаш: къастам, кхачам, латтам. Къастам а, и
гайтаран тайпаналлин гІирсаш а. Кхачам а (нийса а, лач а), и
гайтаран тайпаналлин гІирсаш а. Латтам а, и гайтаран
тайпаналлин гІирсаш; маъІне хьаьжжина, латтабийн тайпанаш
(хенан, меттиган, даран суьртан, Іалашонан, бахьанин,
бараман).

Предложениян цхьанатайпана меженаш, къамелехъ цара
деш долу гІуллакх. Цхьанатайпанчу меженашца йолчу
предложененийн интонацин башхаллаш.

Цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш долу
предложенеш.

ТІедерзарца йолу предложени, интонацин башхаллаш.

ТІедерзар а, и гайтаран гІирсаш а.

Цхьалхечу предложениян синтаксически анализ.

Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш.

Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш пунктуационни
кечйар. Диалог.

Йозанехъ диалог пунктуационни кечйар. Пунктуаци
лингвистикин дакъа санна.

КОЪРТАЧУ ЙУКЪАРЧУ ДЕШАРАН ТІЕГІАНЕХЪ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

Коъртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамІашка кхочу дешаран а, кхетош-кхиоран а гІуллакхийн цхъааллехъ, нохчийн къоман ламасталлин социокультурни, синъобздангаллин мехаллашца, йукъараллехъ тІеэцначу низаман бакъонашца, норманашца догІуш а долуш, цул сов, жамІаша ша-шен довзарехъ, ша-шен кхетош-кхиорехъ, ша-шен кхиорехъ адаман чохъара хъелаш кхолларехъ аьтто а бо.

Коъртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамІаша гайта деза позитивни мехаллех кхетаран къепен куьйгаллица болх бан дешархой кийча хилар, цуьнан къепен буха тІехъ а, кхетош-кхиоран гІуллакхдаран коърта некъаш кхочушдарехъ а гІуллакхдаран зеделларг совдаккхар, цу йукъахъ кху декъахъ:

Граждански кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш кхочушдан а, цуьнан бакъонаш тІеэца а кийча хилар, кхечу адамийн бакъонаш, маршо, бакъдолу хъашташ ларар; доьзалан, дешаран хьукматан, меттигерчу йукъараллин, виначу мехкан, пачхьалкхан дахарехъ жигара дакъалацар, цу йукъахъ нохчийн маттахъ йазйинчу литературин произведенешкахъ гайтинчу хъелашца дустарехъ дакъалацар а; экстремизман, дискриминацин муьлхха а кеп тІецаэцар; адаман дахарехъ тайп-тайпанчу йукъараллин институташа дечу гІуллакхах кхетар; коъртачу бакъонех, маршонах, гражданинан декхарех, йукъараллин норманех, нохчийн маттахъ йазйинчу литературин произведенешкарчу масаллийн буха тІехъ кхийинчу поликультурни йукъараллехъ адамийн вовшашца йолчу йукъаметтигийн бакъонех лаьцна кхетам хилар; цхъаьна тайп-тайпана гІуллакхаш кхочушдан кийча хилар, вовших кхета, вовшашна гІо дан гІертар; ишколан шайн урхаллехъ жигара дакъалацар; гуманитарни гІуллакхдарехъ дакъалаца кийча хилар.

Патриотически кхетош-кхиоран:

Нохчийн Республикин пачхьалкхан матто санна нохчийн матто дечу гІуллакхах кхетар; нохчийн мотт, истори а, шен мехкан культура а йовза лаам гучубаккхар; нохчийн маттаца, шен Даймехкан кхиамашца, Іилманца, исбаьхьаллица, тІеман хьуьнаршца, халкъан къинхъегаман кхиамашца, (цу йукъахъ исбаьхьаллин произведенешкахъ гайтинарш а), мехала йукъаметтигаш йолуш хилар; Нохчийн Республикин символш, пачхьалкхан дезденош, исторически а, Іаламан а тІаьхьало,

хЮлламаш, тайп-тайпанчу къаьмнийн ламасташ ларар.

Синъовздангаллин кхетош-кхиоран:

гИллакх-овздангалла къасточу хьелашкахь овздангаллин мехалла а, норманаш а йовзар; шен леларан, цу йукъахь къамел даран а, шегара даьллачун а, ткъа иштта овздангаллин, бакъонийн норманашка хьаьжжина, кхечу адамийн леларан а, цаьргара даьллачун а мах хадо кийча хилар, диначу хЮманан хин йолчу тIаьхьалонах кхетар тидаме а оьцуш; йукъараллехь лело ца догIу гIуллакхаш адамийн леларан норманашца а, бакъонашца а цхьаьна ца догIу гIуллакхаш жигара тIецаэцар; шен а, йукъараллин а меттиган хьелашкахь адаман маршо а, жоьпалла а.

Эстетически кхетош-кхиоран:

шен а, кхечу а халкъийн исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепех, ламастех, кхоллараллех кхеташ хилар; исбаьхьаллин эмоцин тIеIаткъамах кхетар; зIенан а, ша-шен гайтаран а гIирсех санна исбаьхьаллин культурин мехаллех кхетар; даймехкан а, дуьненан а исбаьхьаллин мехаллех кхетар; исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашкахь ша-шен гайтаре гIертар.

Физически кхетош-кхиоран, могашаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:

шен дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна тIе а тевжаш, дахаран мехаллех кхетар; шен могашаллина жоьпаллехь хилар а, дахаран могашчу кепана тIехьяжам хилар а (аьхна кхача, гигиенин бакъонаш ларйар, дIанисийна дешаран а, садаIаран а раж; диллина физически жигаралла); тIаьхьенех кхетар, зене марздаларш (спирт малар, цигаьрка озар, наркотикашка марзвалар), физически (а, синIаткъаман а, могашаллина зене йолу кхин тайпа кепаш тIецаэцар; кхерамзаллин бакъонаш ларйар, цу йукъахь ишколан меттан дешаран процессехь интернет-гуонехь кхерамзаллин леларан карадерзарш а; халахетарех а, хийцалуш долчу йукъараллин, хааман, Iаламан хьолех а вола хьуьнар хилар, цу йукъахь шена зеделлачух кхеташ а, кхин дIа йолу Iалашонаш хIиттош а; йемал ца беш, ша а, кхиберш а тIеэца хаар; шен а, кхиболчеран а синхаамийн хьолах кхета хаар, шегара хьал гайтархьама меттан гIирсех нийса пайдаэцар, цу йукъахь нохчийн маттахь йазйинчу литературин произведенешкарчу масалшна тIе а тевжаш; рефлексин карадерзарш кхиор, шегара а, ткъа иштта кхечу стагера а гIалат дала бакъо хилар къобалдар.

Къинхьегаман кхетош-кхиоран:

технологин а, йукъараллин а хьяжаман практикин хьесапаш (доьзалан, ишколан, гIалин, мехкан дозанехь) кхочушдарехь жигара дакъалаца тIехьяжам хилар, цу тайпана

гІуллакх дІадо́ло, план хІотто а, ша кхочушдан а хьуьнар хилар;

корматаллаш а, тайп-тайпана кьинхьегам а практикехь Іамо дог дар, цу йукьахь Іамочу предметан хаарех пайдаэцаран а, филологаша, журналисташа, йаздархоша бен болх бовзаран а буха тІехь а; кьинхьегаме а, кьинхьегаман жамІашка а ларам хилар; шен а, йукьараллин а хьашташ тидаме а оьцуш, кхетарца харжар, дешаран, дахаран хьесапийн шен траектори дІахІоттор; хиндолчух долу шен хьесапаш схьадийца хаар.

Экологин кхетош-кхиоран:

гонахарчу декьехь хьесапаш кхочушдархьама йукьараллин а, Іаламан а Іилманийн декьехь долчу хаарех пайдаэцар, дечун план хІоттор, гонахарчарна цунах хила тарлучу тІаьхьалонан мах хадор; экологин проблемех лаьцна шена хетарг хьекьале а, нийса а схьаала хаар;

экологин культу́рин тІегІа лакхайаккхар, экологин проблемаш йаккхий хиларх а, уьш къасто некъаш лаха дезарх а кхетар; гонахарчарна зуламе долу дараш жигара тІецаэцар, цу йукьахь экологин проблемаш ойьу литературин прозведенеш йовзарца кхиьнарш а; Іаламна, йукьараллина, технологи́на йукьахь долчу хьелашкахь граждани́на а, хьаштхочо а санна айхьа дан дезачух кхетар; экологин хьажа́ман практикин гІуллакхдарехь дакъалаца кийча хилар.

Іилманан довзаран мехаллин:

адаман а, Іаламан а, йукьараллин а кхиаран коьртачу низамех, адаман Іаламан а, йукьараллин а гуонаца йолчу уьйрех, меттан кхиаран низамех лаьцначу Іилманан кхетамийн вайн заманан къе́пеца гІуллакхдарехь кхиар; меттан а, йешаран а культура, йешаран говзалла дуьне довзаран гІирс санна карайерзор; ишко́лан меттан дешаран башхаллаш лоруш, лехаман гІуллакхдаран коьрта хаарш карадерзор; зеделлачух, диначух, тидамех кхетарна тІехьа́жам а, шен а, йукьарчу а хьо́ле кхачаран некъаш кхача́ме дало гІертар а.

Дешархо йукьараллин а, Іаламан а гуонан хийцалучу хьолех воларан:

йукьараллин зеделларг, коьрта йукьараллин гІуллакхаш, йукьараллехь леларан бакьонаш, норманаш, йукьарлонашкахь а, тобанашкахь а йукьараллин дахаран кепаш дешархоша карайерзор, корматаллин гІуллакхдарца, ткьа иштта доьзал а, кхечу культу́рин гуонера нахаца йукьараллин зІе хиларан гурашкахь вовшахтоьхна тобанаш а йукьа а лоцуш;

билггал доцчу хьелашкахь зІе хиларан хьашт, кхечеран хаарш а, царна зеделларг а тІеэца кийча хилар; практически гІуллакхдарца шена хууш долчун тІегІа лакхадаккхарехь билггал доцчу хьелашкахь даран хьашт хилар, цу йукьахь кхе-

чу нахах Іама хаар а, цхъаьна гІуллакхдарехъ кхечарна
зеделлачух девза гІуллакхаш, карадерзарш, керла хаарш тІеэца
хаар а; объектх, хиламех лаьцна гипотезаш, цу йукъахъ
хьалха бевзаш цахилларш а, кхетамаш, ойла кепе йалоран,
васташ цхъаьнадалоран говзалла а, керла хаарш а кхио оьшуш
хилар а; шен хаарш кьен хиларх кхетар, шен кхиаран хьесап
хІоттор; коьртачу кхетамех, терминех, кхиаран концепцин
декъехъ шена хетачух пайдаэца хаар, экономикин, йукъарал-
лин, Іаламан вовшашца йолу уьйр гучуйаккха а, талла а хаар,
гонахарчунна Іаткъам бар, Іалашонашка кхачар, кхайкхамаш а,
хила тарлун йаккхий тІаьхьалонаш а эшор тидаме а оьцуш, ша
дечун мах хадо хаар;

книгаш йешарехъ, къамел дарехъ, дахарехъ зеделлачунна
тІе а тевжаш, Іаткъамечу хьолах кхета, хуьлчу хийцамийн,
церан тІаьхьалонийн мах хадо; Іаткъамечу хьолан мах хадо,
тІеэцна сацамаш, дараш нисдан; кхераман, тІаьхьалонан мах
хадо а, кепе йало а, зеделларг кхио, хІоьттинчу хьолехъ
диканиг лаха хаа; кхиаман гаранти йоцуш, гІуллакх дан кийча
хила хьуьнар хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

1. Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор

Коьрта маьІнин дараш:

меттан дакъойн, меттан хиламийн, процессийн ладаме
билгалонаш гучуйаха а, билгалйаха а;

меттан дакъош (хиламаш) тайпанашка дІасадекъаран лада-
ме билгало, жамІдарна а, дустарна а бахъанаш, кхочушйечу
анализан критереш къасто; ладамечу билгалоне хьаьжжина,
меттан дакъош тайпанашка дІасадекъа;

низаме хьаьжжина дерг а, цхъаьнацадогІург а къасточу
факташкахъ, хаамашкахъ, тидамашкахъ гучудаккха; низаме
хьаьжжина дерг а, цхъаьнацадогІург а гучудаккхаран критереш
йала;

хІоттийна дешаран декхар кхочушдарна оьшучу текстан
хааман къоьлла гучуйаккха;

меттан процессаш Іаморехъ бахъанин-тІаьхьалонан уьйраш
гучуйаха; дедукцин а, индукцин а ойланаш сацарх, тера йогІу
ойланаш сацарх пайдаэцарца жамІаш дан; уьйрех лаьцна
гипотезаш кепе йало;

текстийн тайп-тайпанчу кепашца, меттан тайп-тайпанчу
дакъошца болх барехъ дешаран хьесап кхочушдаран кеп шен
лаамехъ харжа, кхочушдаран вариантш йустуш а, гІолехъ
вариант хоржуш а, ша билгалйина критереш тидаме оьцуш а.

Коьрта лехаман дараш:

хаттарех пайдаэца мотт Іаморехъ хааран лехаман гІирсах санна;

хьолан бакъ долчун а, лууш долчун а йукъара цхьаьнацадогІург гойту хаттарш кепе дало а, долуш дерг а, лобхуш дерг а шен лаамехъ дІахІотто а;

шена хетарг а, кхечарна хетарг а бакъ хиларх лаьцна гипотеза кхолла, шена хетарг а, ойла а тІечІагІйан;

дарийн алгоритм хІотто, дешаран хьесап кхочушдарехъ цунах пайдаэца;

меттан дакъойн, процессийн, бахъанин-тІаьхьалонан уьйрийн, объектийн вовшашца йозуш хиларан башхаллаш дІахІитторехъ ша хІоттийнчу планаца жима таллам бан;

лингвистически таллам (эксперимент) барехъ схьаэцначу хааман мегаш хиларан а, бакъхиларан а мах хадо; биначу тидаме, талламе хьаьжжина, жамІаш ша кепе дало; схьаэцна жамІаш бакъхиларан мах хадоран гІирсаш караберзо;

процессийн, хиламийн кхин дІа хила тарлуш долу кхиар а, тера догІучу хьелашкахъ церан тІаьхалонаш а билгалйаха, ткъа иштта керлачу хьелашкахъ а, контексташкахъ а церан кхиарах лаьцна шайна хетарг ала.

Хаамца болх бар:

деллачу дешаран хьесапе а, йалийнчу критерешка а хьаьжжина, хаамаш лахарехъ а, схьакъасторехъ а тайп-тайпанчу кепех, гІирсех, жоп дехарх пайдаэца;

тексташкахъ, таблицашкахъ, схемашкахъ белла хаам схьакъасто, талла, къепе бало, хааман кхетам бала, цуьнан жамІ дан;

чулацамехъ болу хаам бакъ хиларе а, мегаш хиларе а хьаьжжина, текстан мах хадорхьама а, дешаран хьесапаш кхочушдаран Іалашонца оьшучу хаамах кхетархьама а ладогІаран а, йешаран а тайп-тайпанчу кепех пайдаэца;

хІиттийнчу Іалашонашка хьаьжжина, цхьана йа масех хьостанера хаамаш схьаэцархьама, жамІдархьама, къепе балорхьама маьІнин йешарх пайдаэца;

тайп-тайпанчу хаамийн хьостанашкара тера догІу тІечІагІдарш каро (цхьа ойла, верси бакъйеш йа харцйеш йолу);

хаам луш йолу уггар гІолехъ кеп (текст, презентаци, таблица, схема) ша схьахаржа а, кхочушден хьесапаш, коммуникативни хІоттаме хьаьжжина, чолхе йоцчу схемашца, диаграммашца, кхечу графикаца, церан вовших йозуш хиларца гайта а;

хьехархочо йеллачу йа ша хІоттийнчу критерешца хааман тешама хиларан мах хадор;

хаамаш къепе бало а, эвсараллица дагахъ латто а.

2. Дешаран универсальни коммуникативни

дараш карадерзор

Пекаре:

тПекаренан хьелашка, Іалашонашка хьаьжжина, хетарг кхолла а, цунах кхета а, эмоцеш гайта; диалогашкахь а, дискуссешкахь а, барта монологически кьамелехь а, йозанан тексташкахь а ша (шена хетарг) гайта;

тПекаренан ишарш йаран (дешнашца боцу) гІирсаш бовза, йукъараллин хьаьркийн маьІнех кхета;

кьовсаме хьелаш кхолладаларан бахьанаш довза, кьовсамаш малбан, дагадовла;

кхечеран дагахь долчух кхета, кьамелхочуьнца лараме хила, хьайн дуьхьалонаш оьздачу кепе йерзо;

диалог/дискусси дІайахьарехь йийцаре йиллинчу темица догІу хаттарш дала а, хьесап кхочушдарна а, дика лаарца йолчу тПекаренна тІетарна а тІехьажийна йолу ойланаш ала а;

шена хетарг диалоган кхечу декъашхошна хетачунна дуьхьалхІотто, башхаллаш а, позицийн тера хилар а гучудаккха;

йиначу меттан анализан, кхочушйинчу лингвистически экспериментан, талларан, проектан жамІаш нахана гуш-хезаш довзийта;

презентацин Іалашо а, аудиторин башхаллаш а лоруш, кьамел даран барам ша харжа, цуьнга хьаьжжина, иллюстрацин материалах пайдаэцарца барта а, йозанан а тексташ хІитто.

Цхьаьна гІуллакхдар:

билггал йолу проблема кхочушйарехь тобанца а, ша а бен болх гІолехь хиларх кхета а, цунах пайдаэца а, йуьхьарлаьцна Іалашо кхочушйарехь вовшашца зІе хиларан тобанан кепех пайдаэцар оьшуш хилар билгалдаккха;

цхьаьна гІуллакхдаран Іалашо йуьхьарлаца, цу Іалашоне кхача цхьаьна дараш хІитто: гІуллакх дІасадекъа, барт бан, цхьаьна бечу белхан процесс а, жамІ а дийцаре дан; масех адамна хетачун жамІ дан, куьйгалла дан, тІедиллар кхочушдан, муьтІахь хила кийча хилар гучудаккха;

цхьаьна бен болх вовшахтохаран план хІотто, шен гІуллакх кьасто (вовшашца зІе хиларан массо а декъашхочунна бакъахьа хетарг а, церан таронаш а лоруш), тобанан декъашхошна йукъахь хьесапаш дІасадекъа, белхан тобанийн кепашкахь дакъалаца (дийцаре диллар, вовших дагавалар, «хьен штурм», кхийерш а);

белхан шен дакъа кхочушдан, оцу декъехь лакхарчу жамІашка кхача, тобанан кхечу декъашхойн дарашца шен дарийн уьйр хилийта;

йукъарчу балха тІехь ша дакъалацаран эвсараллин мах хадо вовшашца зІе хиларан декъашхоша шаьш хІиттийнчу

критерешца; жамІаш йуьхьанцарчу хьесапца а, тобанан хІора декъашхочун цу жамІашка кхачоран гІуллакхца а дуста, жобпаллин гуо дІасабекъа а, тобанна хьалха отчет йала кийча хила а.

3. Дешаран универсальни регулятивни дараш карадерзор

Ша-шен вовшахтохар:

дешаран а, дахаран а хьелашкахь кхочушйен проблемаш гучуйаха;

сацам баран тайп-тайпана некъаш довза (ша цхьамма, тобанехь сацам бар, тобано сацам бар);

хьесап кхочушдаран алгоритм (йа цуьнан дакъа) ша хІотто, болчу гІирсашка а, шен таронашка а хьаьжжина, дешаран хьесап кхочушдаран кеп къасто, сацаман йелла вариантш тІечІагІйан;

дарийн план ша хІотто, иза кхочушйарехь оьшу нисдарш йукъадало;

шена хетарг къасто а, шен сацамах жобпалла тІеэца а.

Ша-шен таллар:

ша-шен талларан (цу йукъахь къамелан а), ша-шен догдаийтаран, рефлексин тайп-тайпана кепаш карайерзо;

дешаран хьолан нийса мах хадо а, иза хийцаран план йало а;

дешаран хьесап кхочушдарехь хила тарлуш йолу халонаш ган а, хийцалучу хьелашна адаптаци йан а;

гІуллакхдаран жамІашка кхачаран (цакхачаран) бахьанех кхето; коммуникативни аьтто цахиларан бахьанех кхета а, уьш ца хилийта хаа а, карадерзийнчу къамелан зеделлачун мах хадо, тІекаренан Іалашонашка а, хьелашка а хьаьжжина, шен къамел нисдан а; тІекаренан Іалашонан а, хьелийн а жамІ цхьаьнадаран мах хадо.

Синхаамийн интеллект:

шен а, кхечеран а синхаамаш тІехь урхалла даран хьуьнар кхио;

синхаамаш хиларан бахьанаш гучудаха а, талла а; кхечу стеган дагахь долчух а, цуьнан бахьанех а кхета, къамелан хьал а толлуш; шен синхаамаш гайтаран кеп нисйан.

Ша а, кхиберш а тІеэцар:

кхечу стагах а, цунна хетачух а кхеташ хила; ша а, кхиберг а гІалатвала бакъо йолуш хиларх кхета;

ша а, кхиберш а, йемал ца беш, тІеэцар; цІеначу дагара хила;

гонахарчу дерригенна а Іуналла дан йиш цахиларх кхета.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

5 КЛАСС

Дешархо Іемар ву:

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Нохчийн меттан хьолах а, исбаьхьаллех а кхеташ хила, цунна тешалла деш долу масалш дало.

Лингвистикин коьрта дакъош, меттан а, къамелан а коьрта дакъош довза (аз, морфема, дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени).

Мотт а, къамел а

Барта а, йозанан а къамелан, монологан а, диалоган а йукъара башхаллаш билгалйаха; хІора дийнан дахарехь а, дешарна тІехъажийна долу хьесапаш кхочушдарехь а къамелан гІуллакхдаран тайпанийн башхаллаш тидаме эца.

Дахарехь биначу тидамийн, Іилманан-дешаран, исбаьхьаллин, Іилманан-кхетаме йолу литература йешаран буха тІехь барамехь 5 предложенел кІезиг доцу барта монологически аларш хІитто.

Лингвистически теманашна йолчу диалогехь а (Іамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тІехь йолчу диалогехь/полилогехь а дакъалаца (барамехь 3 репликел кІезиг йоцуш).

Къамелан тайп-тайпанчу функциональни-маьІнин тайпанийн Іилманан-дешаран, исбаьхьаллин тексташка ладогІаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: харжаман, довзийтаран, дуьхенгара.

Йешаран тайп-тайпана кепаш карайерзо: хьажаран, довзийтаран, Іаморан, лехаман.

Барамехь 90 дашал кІезиг йоцу йешна йа ладогІна текст барта схьайийца; йуьйцуш волчун йуьхь хийцарца текст схьайийца.

Барамехь 140 дашал кІезиг йоцчу ладогІначу а, йешначу а къамелан тайп-тайпанчу функциональни-маьІнин тайпанийн Іилманан-дешаран, исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхета: барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта оила а билгалйаккха; текстан чулацамца догІу хаттарш хІитто а, царна жобпаш дала а; йозанан кепехь йуьхьанцарчу текстан чулацам ма-барра а, бацбина а бовзийта (ма-дарра схьадийцарехь йуьхьанцарчу текстан барам 90 дашал кІезиг хила ца беза; дацдинчу схьадийцарехь – 95 дашал кІезиг хила ца беза).

Іалашоне а, теме а, коммуникативни дагалацаме а хьаьжжина алар кхоллархьама, меттан гІирсаш къасто.

Йозанехь вайзаманан нохчийн литературин меттан норманаш ларйан, цу йукъахь 80 – 90 дешан барам болу текст

тІера схъайазйеш а; 10 – 15 дашах лаьтта дешнийн диктант йазйеш а, хьалха Іамийна нийсайазйаран бакъонаш ларйеш хІоттийнчу 80 – 90 дешан барам болчу йозучу текстан буха тІехь диктант йазйеш а; тайп-тайпанчу лексически дошамех пайдаэца хаа; барта къамелехь а, йозанехь а къамелан оздан-галла ларйан.

Текст

Текстан коьрта билгалонаш йовза; текст композиционни-маьІнин дакъошка (абзацашка) йекъа; текстан дакъош а, предложенеш а вовшахтосу гІирсаш (дешан кепаш, цхьанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххьийн цІерметдешнаш, дешан йухаалар) бовза; шен текст (барта а, йозанан а) кхолларехь оцу хаарех пайдаэца.

Текстан, цуьнан композиционни башхаллийн маьІнин анализ йан, микротемийн а, абзацийн а масалла къасто.

Текстан башхалонаш билгалйаха, цуьнан коьрта билгалонашца (тема, коьрта ойла, предложенийн грамматически уьйр, маьІнин цхьаалла, гІеххьа йуьзна хилар) йогІуш хиларе хьаьжжина а; къамелан функционални-маьІнин тайпанан текст хиларе хьаьжжина а.

Текст кхолларан практикехь (Іамийнчун барамехь) текстан коьртачу билгалонех а, къамелан функционални-маьІнийн башхаллех а, меттан функционални тайп-тайпаналлех а долчу хаарех пайдаэца.

Текст кхолларан практикехь текстан (дийцар) коьрта билгалонех долчу хаарех пайдаэца.

Дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна тІе а тевжаш, тексташ-дийцарш кхолла; чулацаман суьртана тІе а тевжаш, тексташ кхолла; (цу йукьахь барамехь 3 йа цул сов предложе-нел кІезиг йоцу сочиненеш-миниатюраш а; барамехь 60 дашал кІезиг йоцу классехь йазйеш йолу сочиненеш а).

Кеп талхийна текст йухаметтахІотто; йуьхьанцарчу текста-на тІе а тевжаш, йухаметтахІоттийна текст нисйан.

ЛадоьгІначу а, йешначу а Іилманан-дешаран, исбаьхьаллин, Іилманан-кхетаме йолчу текстийн хаамаш хийцаран хаарш карадерзо: план хІотто (цхьалхе, чолхе) кхин дІа а текстан чулацам барта а, йозанан кепехь а йухаметтахІотторан Іалашонца; текстан чулацам, цу йукьахь дийцархочун йуьхь хуьйцуш а, схьабийца; тайп-тайпанчу хьостанашкара хаам схьахаржа а, цу йукьахь лингвистически дошамашкара а, справочни литературера а, дешаран гІул-лакхдарехь цунах пайдаэца а.

Йеллачу темехула болу хаам презентацин кепехь схьагайта.

Шен/кхечу дешархоша кхоьллина тексташ церан чулацам кхачаме балоран Іалашонца тайан (бакъ йолу материал таллар, текстан йуьхьанцара маьІнин анализ – маьІнин цхьаалла,

дозуш хилар, хаамаш хилар).

Меттан функционални тайпанаш

Буйцучу меттан, функционални стилийн, исбаьхьаллин литературин меттан башхаллаш къасто.

МЕТТАН СИСТЕМА

Фонетика. Графика. Орфоэпи

Аьзнийн башхалонаш билгалйаха; озана а, элпана йукьарчу башхаллех кхета, аьзнийн системин башхалонаш билгалйаха. Зевне а, къора а мукъаза аьзнаш, деха а, доца а мукъа аьзнаш хазарехь къасто а, нийса дIаала а.

Дешнаш дешдакъошка декъа а, уьш нийса дIаала а. Оьрсийн маттара тIеэцна дешнаш аларехь нохчийн меттан аьзнийн къепено а, интонацино а тIеIаткъам барца кхоллалуш йолу акцент дIайаккха.

Барта а, йозанца а дешан фонетически къастам бан.

Интонацин коьрта дакъош къасто.

Дешнаш аларан а, нийсайаздаран а практикехь фонетикех, графикех, орфоэпех долчу хаарех пайдаэца.

Орфографи

Нийсайаздаран практикехь орфографех долчу хаарех пайдаэца (цу йукъахь ду **й** элпан а, къасторан **ъ, ь** хьаьркийн а нийсайаздарх долу хаарш а).

Лексикологи

Дешан лексически маьIна къасто.

Къамелехь цхьа маьIна долчу а, дукха маьIнаш долчу а дешнех нийсачу а, тIедеанчу а маьIнехь пайдаэца.

Синонимаш, антонимаш, омонимаш йовза.

Лексически дошамех пайдаэца хаа (маьIнин дошамах, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамех).

ЦIена нохчийн а, тIеэцна а дешнаш довза.

Къамелехь дешнех, церан лексически цхьаьнадар тидаме а оьцуш, пайдаэца,

.

Фразеологи

Фразеологизмаш йовза. Фразеологизмийн маьIна дийца, уьш синонимашца а, йукьарчу дешнийн цхьаьнакхетаршца а хийца.

Къамелехь фразеологически карчамех пайдаэца, пайдаэцаран гуо, тIекаренан хьелаш тидаме а оьцуш.

Дешнийн лексически анализ йан (Iамийнчун барамехь).

Оьрсийн маттахь фразеологически эквиваленташ харжа.

Дешан хIоттам а, дошкхолладалар а

Дашехь морфемаш йовза (орам, дешхьалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схьакъасто.

Цхьанаораман (гергара) дешнаш харжа а, къасто а. Дешнийн кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь хийцалуш долу аьзнаш каро.

Схьадевлла а, схьадовлаза а долчу дешнийн лардаш къасто. Дошкхолладаларан коьрта кепаш, дешнийн кхолладаларан зIенаш къасто.

Дешхьалхенан а, суффиксан а гIоьнца а, ткъа иштта лардаш вовшахкхетарца а дешнаш кхолла.

Дешнийн морфемни анализ йан.

Чолхе дацдина дешнаш нийса дIаала а, царах нийса пайдаэца а.

Морфологи. Къамелан оздангалла. Орфографи

Морфологин коьрта кхетамаш бовза.

Коьртачу къамелан дакъойн ладаме билгалонаш хаа.

Дешнийн лексико-грамматически тайпанех санна къамелан дакъойх, дешан грамматически маьIнех, нохчийн маттахь дешарна тIехьажийна хьесапаш кхочушдарна леринчу къамелан дакъойн къепех долчу хаарех пайдаэца.

Къамел дарехь а, тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а морфологех долчу хаарех пайдаэца.

ЦIердош

ЦIердош къамелан дакъа санна довза, йукъарчу маьIне а, хаттаре а хьаьжжина; цуьнан грамматически билгалонаш, синтаксически гIуллакх къасто; къамелехь цо дечу гIуллакхах кхето.

ЦIердешнийн дукхаллин терахьан кепаш нийса кхолла а, къамелехь царах пайдаэца а. Долахь а, йукъара а цIердешнаш къасто а, къамелехь царах нийса пайдаэца а.

ЦIердешнийн грамматически классаш йовза.

1-, 2-, 3-, 4-чуй легарехь долчу цIердешнийн оьшучу дожаран кеп нийса кхолла а, къамелехь цунах пайдаэца а.

ЦIердешнийн нийсайаздаран норманаш (цу йукъахь цIердешнашца **ца** нийсайаздаран норма а) ларйан.

ЦIердешнашна морфологически къастам бан.

Оьрсийн маттаца дуьстича, нохчийн маттахь цIердешнийн башхаллех кхета.

Синтаксис. Къамелан оздангалла. Пунктуаци

Синтаксисан дакъош довза (дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а); предложенера дешнийн цхьаьнакхетарш къа-сто; коьртачу дешан морфологически билгалонашка хьаьжжи-

на, дешнийн цхъаьнакхетарийн тайпанаш довза (цІеран, хандешан); дешнийн цхъаьнакхетаршна а, цхъалхечу предложенешна а синтаксически анализ йан; чолхечу предложенешна пунктуационни анализ йан (Іамийнчун барамехь); тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехь а, къамел дарехь а синтаксисах, пунктуацех долчу хаарех пайдаэца.

Чолхейовлаза йолу цхъалхе предложенеш йовза; цхъанатайпанчу меженашца чолхейевлла цхъалхе предложенеш, цхъанатайпанчу меженашца йукъара дош долу а, тІедерзарца йолу а предложенеш а чулоцуш; аларан Іалашоне хъаьжжина (дийцаран, тІедожоран, хаттаран), эмоцин билгалоне хъаьжжина (айдаран, айдаран йоцу), грамматически лардийн масалле хъаьжжина (цхъалхе, чолхе), коьртаза меженаш хиларе хъаьжжина (йаьржина, йаржаза), предложенеш йовза; предложенин коьрта а (грамматически лард), коьртаза а меженаш къасто (Іамийнчун барамехь).

Диалогически а, монологически а къамелехь, кехат тІехь, дІакхайкхорехь, и.д.кх. тІедерзарх пайдаэца. Предложенехь тІедерзар а, подлежащи а вовшах къасто. Сацаран хъаьркаш хІитторах кхето.

тІедерзарца, цхъанатайпанчу меженашца, цхъанатайпанчу меженашца йукъара дош долчу предложенешкахь; ма-дарра къамелаца йолчу предложенешкахь; хуттургаш йолчу а, хуттургаш йоцчу а уьйраца дозуш долчу дакъойх лаьттачу чолхечу предложенешкахь сацаран хъаьркаш хІитторан пунктуационни норманаш йозанехь ларйан; йозанехь диалог кечйан.

НОХЧИЙН МЕТТАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 КЛАСС

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахътийн барам			Терахь	Гуллакхдаран коьрта тайпанаш	ЖамIдаран кеп.	Электронни де- шаран ресурс.
		Разделан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин				
Дакъа 1. КАРЛАДАККХАР								
1.1	Iамийнарг карладаккхар	3	1	0		Текст йешар, къамелан дакъош, предложенийн меженаш карлайахар.	Барта хаттар Йозанан тал- лар Диктант	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn- tezaurus/
Дерриг:		3	1	0				
Дакъа 2. МАТТАХ ЛАБЦНА ЙУКЪАРА ХААМАШ								
2.1.	Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьалла а. Лингвистика маттах лабцна Iилма санна. Лингвистикин коьрта дакъош	2	0	0		Дукха маьIнаш долчу дешнийн лексически маьIнийн анализ йан, дешан нийса а, тIедеана а маьIнаш, синонимийн моIарерчу дешнийн а, антонимийн а маьIнаш дуста. Йиначу анализан буха тIехь нохчийн меттан хазаллех а, хьолах а хетарг ша кепе дало. Лингвистикин коьртачу дакъойн башхалонаш билгалйаха. Дешнаш а, йукъараллин хьаьркаш а (некъан хьаьркаш, сервисан	Барта хаттар (устный опрос)	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn- tezaurus/

						хъаьркаш, хъалххенцара хъаьркаш, математикин символаш, и.д.кх.) йустарна бахъанаш къасто. Хъаьркийн къепен а, адамийн тЕкаренан гIирсан а санна меттан башхалонаш билгалйаха. Меттан а, къамелан а коьрта дакъош каро а, дуста а (йуьхъанцарчу ишколехъ Iамийнчун барамехъ)		
Дерриг:		2	0	0				
Дакъа 3. МОТТ А, КЪАМЕЛ А.								
3.1.	Мотт а, къамел а. Монолог. Диалог. Полилог. Мотт гIуллакхдар санна	2	1	0		Дахарехъ биначу тидамийн, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетае йолу литература йешаран буха тIехъ барта монологически аларш хIитто. Йешна йа ладоьгIна текст барта схъайийца, цу йукъахъ дий-цархочун йуьхъ хуьйцуш а. Лингвистически теманаша йолчу диалогехъ а (Iамийнчун барамехъ), дахарехъ биначу тидамийн буха тIехъ йолчу диалогехъ/ полилогехъ а дакъалаца. Барта а, йозанехъ а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйак-кха; текстан чулацамца догIу хаттарш хIитто а, царна жопаш дала а. Йуьхъанцарчу текстан чулацаман анализ йан, йозанан кепехъ ма-барра а, бацбина а иза бовзийта. Дахарехъ а, книгаш йешарехъ а зеделлачунна, чулацаман суьртана тIе а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукъахъ сочиненеш-миниатюрарш а)	Йозанан тал-лар (пись-менный опрос) Диктант	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		2	1	0				
Дакъа 4. ТЕКСТ								
4.1.	Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан композиционни дIахIоттам. Къамелан	2	0	0		Текстан коьрта билгалонаш йовза; текст композиционни-маьIнин дакъошка (абзацашка) йекъа. Текстан предложенеш а, дакъош а вовшахтосу гIирсаш (дешан кепаш, цхъанаораман (гергара) дешнаш, синонимаш, антонимаш, йаххьийн цIерметдешнаш, дешан йухаалар) бо-	Йозанан тал-лар Практически болх	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-

	функционални-маџинин тайпанаш.					вза; шен текст (барта а, йозанан а) кхолларехь оцу хаарех пайдаэца. Текстан анализ йан а, башхалонаш билгалйаха а, цуьнан коьрта билгалонашца (тема, коьрта ойла, предложенийн грамматически уйр, маџинин цхьаалла, гIеххьа йуьзна хилар) йогIуш хиларе хьаьжжина а; кьамелан функционални-маџинин тайпанан текст хиларе хьаьжжина а.		tezaurus/
4.2.	Дийцар кьамелан тайпа санна. Текстан маџинин анализ. Текстан хаамаш хийцар	3	0	0		Текстехь бийцинчу хиламийн, процессийн уйр билгалйаккха. Дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна тIе а тевжаш, кьамелан функционални-маџинин тайпанан (дийцар) тексташ кхолла; чулацаман суьртана тIе а тевжаш, тексташ кхолла; Кеп талхийна текст йухаметтахIотто; йуьхьанцарчу текстана тIе а тевжаш, йухаметтахIоттийна текст нисйан. Шен/кхечу дешархоша кхоьллина тексташ тайан, церан чулацам кхачаме балоран Iалашонца: бакъ йолчу материалан мах хадо, текстан анализ йан, маџинин цхьаалле, дозуш хиларе, хаам хиларе хьаьжжина. Йуьхьанцара а, тайина а тексташ йуста	Барта хаттар Йозанан таллар	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		5	0	0				
Дакъа 5. МЕТТАН ФУНКЦИОНАЛЬНИ ТАЙПАНАШ								
5.1	Меттан функционални тайпанаш (йукъара кхетам)	2	0	0		Меттан тайп-тайпанчу функционални тайпанийн (буьйцучу меттан, функционални стилийн (Iилманан, гIуллакхан, публицистически), исбаьхьаллин литературин меттан) тексташ йовза	Барта хаттар	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		2	0	0				
Дакъа 6. МЕТТАН КЪЕПЕ								
6.1	Фонетика. Графика. Орфоэпи	11	0	1		Кьамелан озан маџинан кьасторан гIуллакхах кхета, масалш дало. Йалийнчу билгалонаш кьамелан аьзнаш довза, дешан аьзнийн хIоттам б	Ша-шен мах хадор «ЖамIдаран кехатца»	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/

					вза. Йалийнчу билгалонашца абзнаш тайпанаш декъа. Зевне а, кьора а мукъаза абзнаш, деха а, до а мукъа абзнаш къасто. Транскрипцин элементий гюьнца дешнаш аларан а, йаздаран а башхалле кхето. Дешан абзнийн а, элпийн а хIоттамаш буст. Дешнаш дешдакъошка декъа а, дешнаш цхьан могIанера вукху могIане нийса сехьадаха а. Iалшонца а, эмоцин билгалонца а тайп-тайпана долу аларш нийсачу интонацица ала	Сочинени Барта хаттар Йозанан тал-лар	ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.2	Орфографи	3	0	0	Нийсайаздаранпрактикехь орфографех долчу хаарех пайдаэца (цу йукъахь й элпан а, къасторан ь, ъ хьабькийн а нийсайаздарх долу хаарш а). Оьшу хаам каро а, цунах пайдаэца а.	Барта хаттар Йозанан тал-лар	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.3	Лексикологи	7	0	0	Дешан лексически маьIнех кхето тайп-тайпанчу кепашца (цхьанаораман (гергара) дешнаш харжар; синонимаш, антонимаш, омонимаш харжар; дешан маьIна къастор, контексте хьабьжжина а, маьIнин дошаман гюьнца а). Цхьа маьIна долу а, дукха маьIнаш долу а дешнаш довза, дешан нийса а, тIедеана а маьIнаш къасто. Йеллачу билгалонца дешан нийса а, тIедеана а маьIнаш дуста. Синонимаш, антонимаш, омонимаш йовза, дукха маьIнаш долу дешнаш а, омонимаш а къасто. Цена нохчийн а, тIеэцна а дешнаш довза. Тайп-тайпанчу лексически дошамашкахь (маьIнин дошамаш, синонимийн, антонимийн, омонимийн дошамаш) оьшу хаам каро а, цунах пайдаэца а.	Барта хаттар Йозанан тал-лар Тестировани	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

6.4	Фразеологи	3	1	0		Фразеологизмаш йовза. Фразеологизмийн маџна дийца, уџш синонимашца а, йукъарчу дешнийн цхъаьнакхетаршца а хийца. Къамелехъ фразеологически карчамех пайдаэца, пайдаэцаран гуо а, тџекаренан хъелаш а лоруш.	Тестировани Барта хаттар Йозанан таллар	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.5	Дешан хџоттам а, дошкхолладалар а	10	1	1		Морфемин меттан уггар жимачу маџнечу декъан санна башхалонаш билгалйаха. Дашехъ морфемаш йовза (орам, дешхъалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схъакъасто. Дешнийн кхолладаларехъ а, хийцадаларехъ а морфемашкахъ хийцалуш долу аьзнаш каро. Дешнийн морфемни анализ йан. Цхъанаораман (гергара) дешнаш къасто а, харжа а	Диктант Барта хаттар Йозанан таллар Изложени	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		34	2	2				
Дакъа 7. МОРФОЛОГИ. КЪАМЕЛАН ОБЪДАНГАЛЛА. ОРФОГРАФИ								
7.1	Морфологи лингвистикин дакъа санна	1	0	0		Дешан грамматически маџнин башхаллаш билгалйаха а, церан анализ йан а, лексически маџница дуьстича. Коьрта къамелан дакъош а, церан кепаш а (Іамийнчун барамехъ), гџуллакхан къамелан дакъош а (йукъара кхетам) довза. Морфологин коьрта кхетамаш бовза. Коьртачу къамелан дакъойн ладаме билгалонаш хаа. Дешнийн лексико-грамматически тайпанах санна къамелан декъах, дешан грамматически маџнех, нохчийн маттахъ дешарна тџехъажийна декхарш кхочушдарна леринчу къамелан дакъойн къепех долчу хаарех пайдаэца. Цџердешнаш, билгалдешнаш, хандешнаш довза. Тайп-тайпана меттан анализ кхочушйарехъ а, къамел дарехъ а морфологех долчу хаарех пайдаэца.	Йозанан хаттар	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
7.2	Цџердош	14	1	0		Цџердешан йукъара грамматически маџна, морфологически	Тестировани	www.desharkho.ru

						билгалонаш, синтаксически функцеш къасто а, цера башхалонаш билгалйаха а. Къамелехъ цѣрдашо кхочушдечу гѣуллакхах кхето. Долахъ а, йукъара а цѣрдешнаш, са долу а, са доцу а хѣума билгалйен цѣрдешнаш къасто. Цѣрдешнийн легарш къасто. Цѣрдешнийн грамматически классаш йовза. Цѣрдешнийн дукхаллин терахъан кепаш нийса кхолла а, къамелехъ царах пайдаэца а. Цѣрдешнийн морфологически анализ йан. Цѣрдешнийн нийсайаздаран норманаш (цу йукъахъ цѣрдешнашца ца нийсайаздаран норма а) ларйан.	Барта хаттар Йозанан таллар	ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Дерриг:		15	1	0				
Дакъа 8. СИНТАКСИС. КЪАМЕЛАН ОБЪЗДАНГАЛЛА. ПУНКТУАЦИ								
8.1	Синтаксис лингвистикин дакъа санна. Дешнийн цхъаьнакхетар	6	0	1		Синтаксисан дакъош довза (дешнийн цхъаьнакхетар а, предложени а). Сацаран хъаьркийн функцеш къасто. Предложенера дешнийн цхъаьнакхетарш къасто; коьртачу дешан морфологически билгалонашка хъаьжжина, дешнийн цхъаьнакхетарийн тайпанаш довза (цѣран, хандешан). Дешнийн цхъаьнакхетарехъ дешнаш цхъаьнакхетаран норманаш талхор къасто.	Барта хаттар Йозанан таллар Изложени Зачет	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
8.2	Цхъалхе шинах ъоттаман предложени	22	1	1		Аларан ъалашоне хъаьжжина (дийцаран, тѣдѣжоран, хаттаран), эмоцин билгалоне хъаьжжина (айдаран, айдаран ъоцу), грамматически лардийн масалле хъаьжжина (цхъалхе, чолхе), коьртаза меженаш хиларе хъаьжжина (йаьржина, йаржаза) предложенеш ъовза а, цера башхалонаш билгалйаха а. Йаьржина, йаржаза предложенеш къасто, уьш ъустарна бахъанаш каро а, ъуста а. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш къасто (ѡмийнчун барамехъ). Цхъанатайпанчу меженашца, тѣдѣрзарца чолхейевлла цхъалхе предложенеш ъовза.	Диктант Тестировани Барта хаттар Йозанан таллар Сочинени	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

						Тедерзарх пайдаэца диалогически а, монологически а къамелехъ, кехат тІехъ, дІакхайкхорехъ, и.д.кх. Цхьалхечу а, чолхечу а предложенешкахъ сацаран хъаьркаш хІитторан пунктуационни норманаш йозанехъ ларйан. Цхьалхечу предложенин синтаксически анализ йан. Цхьалхе, чолхе предложенеш йовза.		
Дерриг:		27	1	2				
Дакъа 9. КАРЛАДАККХАР								
9.1	Іамийнарг карладаккхар, тІечІагІдар.	2	0	0		Іамийнарг карладаккхар, тІечІагІдар. ЦІердешнийн, билгал- дешнийн, хандешнийн тайп-тайпана меттан анализ кхо- чушйарехъ а, къамел дарехъ а морфологех долчу хаарех пайдаэца. Цхьалхечу предложенин синтаксически анализ йан. Цхьалхе, чолхе предложенеш йовза.	Барта хаттар Зачет	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ ps95.ru/nohchiyn- tezaurus/
Дерриг:		2	0	0				
Дакъа 10. ЖамІдаран таллар								
10.1	Сочинени	2		2		Сочинени язйан		
10.2	Изложени	2		2		Изложени язйан		
10.3	Талламан белхаш	6	6			Талламан болх йазбан		
Дерриг:		10	6	4				
Программица сахътийн барам		10 2						

НОХЧИЙН МЕТТАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

5 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Жам1даран кеп.
		Сахьт	Тал- ла- ман белха ш	Кхол- ларал- лин белхаш		
	МАТТАХ ЛАБЦНА ЙУКЪАРА ХААМАШ (2 с.)					
1	Нохчийн меттан хьал а, исбаьхьалла а.	1	0	0		Барта хаттар
2	Лингвистика маттах лабцна Илма санна.	1	0	0		Йозанан таллар
	КАРЛАДАККХАР (3 с.+ 1с.)					
3	1амийнарг карладаккхар. Дешан чакь хенгахь шала мукъаза элпаш.	1	0	0		Барта хаттар
4	Къамелан дакъош. Ц1ердош. Ц1ердешан дожарш.	1	0	0		Барта хаттар.
5	Билгалдош.	1	0	0		Йозанан таллар
6	Хаарш талларан болх	1	1	0		Диктант
	СИНТАКСИС. КЪАМЕЛАН ОБЗДАНГАЛЛА. ПУНКТУАЦИ ДЕШНИЙН ЦХЪАБНАК- ХЕТАР (6 с. + 1 с)					
7	Синтаксисах, пунктуацех лабцна кхетам.	1	0	0		Барта хаттар.
8	Сацаран хьаьркаш а, церан функцеш а.	1	0	0		Барта хаттар
9	Дешнийн цхъаьнакхетар а, предложени а синтаксисан дакъош.	1	0	0		Йозанан таллар
10	Дешнийн цхъаьнакхетар а, цуьнан билгалонаш а.	1	0	0		Барта хаттар
11	Коьртачу дешан морфоло- гически билгалонашка хьаьжжина, дешнийн цхъаьнакхетаран коьрта тайпанаш (ц1еран а, ханде-	1	0	0		Йозанан таллар

	шан а).					
12	Изложени	1	0	1		Изложени
	ТЕКСТ (5 с.)					
13	Текст а, цуьнан коьрта билгалонаш а. Текстан композиционни дахоттам.	1	0	0		Барта хаттар
14	Къамелан функциональни-маьӀнин тайпанаш.	1	0	0		Барта хаттар
15	Дийцар къамелан тайпа санна.	1	0	0		Барта хаттар
16	Текстан маьӀнин анализ.	1	0	0		Барта хаттар
17	Текстан хаамаш хийцар.	1	0	0		Йозанан таллар
	ЦХЪАЛХЕ ШИНАХ1ОТТАМАН ПРЕДЛОЖЕНИ (21 с. + 2 с.)					
18	Предложени а, цуьнан билгалонаш а. Предложен-нийн тайпанаш.	1	0	0		Йозанан таллар
19	Талламан болх	1	1	0		Диктант
20	Дийцаран предложенийн маьӀнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0		Барта хаттар
21	Хаттаран предложенийн маьӀнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0		Йозанан таллар
22	Тедожоран предложенийн маьӀнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0		Барта хаттар
23	Айдаран а, айдаран йоцчу а предложенийн маьӀнин а, интонацин а башхаллаш.	1	0	0		Йозанан таллар
24	Предложенин чаккхенехь сацаран хьаьркаш.	1	0	0		Барта хаттар
25	Интонаци.	1	0	0		Йозанан таллар
26	Сочинени	1	0	1		Сочинени
27	Подлежащи.	1	0	0		Барта хаттар
28	Сказуеми.	1	0	0		Йозанан таллар
29	Предложенин коьртаза ме-женаш.	1	0	0		Барта хаттар

30	Кхачам.	1	0	0		Йозанан таллар
31	Къастам.	1	0	0		Барта хаттар
32	Латтам.	1	0	0		Йозанан таллар
33	Грамматически лардийн масалле хъаьжжина, предложенийн тайпанаш: цхьалхе, чолхе.	1	0	0		Барта хаттар
34	Йаьржина а, йаржаза а предложенеш.	1	0	0		Йозанан таллар
35	Предложенин цхьанатайпана меженаш, къамелехь цара деш долу г'уллакх.	1	0	0		Барта хаттар
36	Предложенин цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш.	1	0	0		Барта хаттар
37	Т'едерзар. Т'едерзарехь сацаран хъаьркаш.	1	0	0		Барта хаттар
38	Цхьалхечу предложенин синтаксически къастам.	1	0	0		Йозанан таллар
39	Ма-дарра къамелаца йолу предложенеш.	1	1	0		Йозанан таллар
40	Ма-дарра къамелехь сацаран хъаьркаш.	1	0	0		Практически болх
41	МОТТ А, КЪАМЕЛ А (2 с. + 1 с.)					
	Мотт а, къамел а.	1	0	0		Барта хаттар
42	Монолог. Диалог. Полилог.	1	0	0		Йозанан таллар
43	Талламан болх.	1	1	0		Диктант
	ФОНЕТИКА. ГРАФИКА (11 с. + 1 с.)					
44	Фонетика а, графика а лингвистикин дакъош санна.	1	0	0		Барта хаттар
45	Аз меттан дакъа санна. Озан маъйна къасторан г'уллакх.	1	0	0		Йозанан таллар
46	Нохчийн меттан мукъачу аьзнийн система.	1	0	0		Барта хаттар
47	Нохчийн меттан мукъазчу аьзнийн система.	1	0	0		Йозанан таллар
48	Къамелан дарехь аьзнийн хийцадалар.	1	0	0		Барта хаттар
49	Фонетически	1	0	0		Йозанан таллар

	транскрипцин элементаш.					
50	Дешдакъя. Тохар.	1	0	0		Барта хаттар
51	Аьзнаш, элпаш цхъаьнадар.	1	0	0		Йозанан таллар
52	Нохчийн алфавитан хIоттам. Дош фонетически къастор.	1	0	0		Барта хаттар
53	Орфоэпи лингвистикин дакъя санна.	1	0	0		Йозанан таллар
54	Интонаци, цуьнан функцеш. Интонацин коьрта Элементаш	1	0	0		Ша-шен мах хадор «ЖамIдаран кехатца»
55	Сочинени.	1	0	1		Сочинени
	ОРФОГРАФИ (3с)					
56	Орфографи лингвистикин дакъя санна.	1	0	0		Барта хаттар
57	Й элпан нийсайаздар.	1	0	0		Йозанан таллар
58	Къасторан ъ, ь хъаьркийн нийсайаздар.	1	0	0		Барта хаттар
	ЛЕКСИКОЛОГИ (7 с.)					
59	Лексикологи лингвистикин дакъя санна.	1	0	0		Барта хаттар
60	Дош – меттан коьрта дакъя. Цхъа маьIна долу а, дукха маьIнаш долу а дешнаш.	1	0	0		Йозанан таллар
61	Дешан нийса а, тIедеана а маьIнаш.	1	0	0		Барта хаттар
62	Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.	1	0	0		Йозанан таллар
63	Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.	1	0	0		Барта хаттар
64	Лексически дошамийн тай- панаш а, ненан меттан деш- нийн хьал карадерзоре хь ца- ра ден гIуллакх а.	1	0	0		Йозанан таллар
65	Цена нохчийн а, тIеэцна а дешнаш.	1	0	0		Барта хаттар
	ФРАЗЕОЛОГИ (3 с. + 1 с.)					
66	Фразеологизмаш, церан маьIна, царах пайдаэцар.	1	0	0		Барта хаттар.
67	Талламан болх. Тест №1.	1	1	0		Тестиrowани

68	Фразеологически дошамаш.	1	0	0		Йозанан таллар
69	Лексикологич 1 амийнарг карладаккхар.	1	0	0		Барта хаттар
	ДЕШАН ХІОТТАМ А, ДОШКХОЛЛАДАЛАР А (10 с. + 2 с.)					
70	Морфема меттан уггар жима маъІне дакъа.	1	0	0		Барта хаттар
71	Дешан лард.	1	0	0		Йозанан таллар
72	Морфемийн тайпанаш: орам.	1	0	0		Барта хаттар
73	Морфемийн тайпанаш: деш-хъалхе.	1	0	0		Йозанан таллар
74	Талламан болх.	1	1	0		Диктант
75	Морфемийн тайпанаш: суф-фикс.	1	0	0		Барта хаттар
76	Морфемийн тайпанаш: чакк-хе.	1	0	0		Йозанан таллар
77	Цхъанаораман (гергара) дешнаш.	1	0	0		Барта хаттар
78	Нохчийн маттахъ дешнаш кхолладаларан коьрта кепаш.	1	0	0		Йозанан таллар
79	Дешнаш кхолладаларехъ а, хийцадаларехъ а морфемаш-кахъ мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн хийцадалар.	1	0	0		Барта хаттар
80	Дешнийн морфемни анализ.	1	0	0		Йозанан таллар
81	Изложени	1	0	1		Изложени
	МОРФОЛОГИ. КЪАМЕЛАН ОЪЗДАНГАЛЛА. ОРФОГРАФИ (17 с. + 1с.)					
82	Морфологи лингвистикин дакъа.	1	0	0		Барта хаттар
83	Цердош къамелан дакъа санна.	1	0	0		Йозанан таллар
84	Цердешан йукъара грамматически маъІна, морфологически билгалонаш, синтаксически функцеш.	1	0	0		Барта хаттар
85	Къамелехъ цердешан гІул-лакх.	1	0	0		Йозанан таллар

86	Долахь а, йукъара а цӀердешнаш, церан нийсайаздар.	1	0	0		Барта хаттар
87	ЦӀердешнийн грамматически классаш.	1	0	0		Йозанан таллар
88	ЦӀердешнийн терахь.	1	0	0		Барта хаттар
89	ЦӀердешнийн терахь.	1	0	0		Тестировани
90	Цхьаллин йа дукхаллин терахьан бен кеп йоцу цӀердешнаш.	1	0	0		Йозанан таллар
91	ЦӀердешнийн легарш.	1	0	0		Барта хаттар
92	ЦӀердешнийн легарш.	1	0	0		Йозанан таллар
93	Дожарийн маӀна.	1	0	0		Йозанан таллар
94	Дожарийн маӀна.	1	0	0		Практически болх
95	ЦӀердешнаш кхолладаларан некъаш.	1	0	0		Барта хаттар
96	ЦӀердешнаш кхолладаларан некъаш.	1	0	0		Практически болх
97	ЦӀердешнашца ца нийсайаздар.	1	0	0		Йозанан таллар
98	ЦӀердешнаш морфологически къастор.	1	0	0		Барта хаттар.
99	Шеран талламан болх.	1	1	0		Диктант
	Карладаккхар (3 с.)					
100	Предложенин коьрта, коьртаза меженаш.	1	0	0		Практически болх
101	ТӀедерзарца йолу предложени, интонацин башхаллаш.	1	0	0		Йозанан таллар
102	Монолог. Диалог.	1	0	0		Зачет
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		102	6	4		

Хьехаран-методикин латтор

Дешархочунна:

1. Нохчийн мотт. Белхан тетрадь. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.
2. Учебник Овхадов М.Р., Махмаев Ж.М., Абдулкадырова Р.А., «Нохчийн мотт» 5 класс. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.
3. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – Грозный: ФГУП «ИПК «Грозненский рабочий», 2010. – 656 с.

Хьехархочунна:

1. Тимаев А.Д., Ирезиев С-Х.С-Э., Абубакаров А.Х. Практический курс морфологии чеченского языка. – Грозный: ФГУП «Издательский комплекс «Грозненский рабочий», 2012. – 176 с.
2. Хьехархочунна г1оьнна «5-чу классехь нохчийн мотт хьехаран методически куьйгалла», Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий»-2019
3. Эдилов. С.Э. Самукъане грамматика. 5-11 классашна дешаран пособи. (Занимательная грамматика. Учебное пособие для 5-11 классов). – Грозный: «Арфа-Пресс», 2012. – 368 с.
4. Эдилов С.Э. Ловзуш, Йема. Юьхьанцарчу классийн хьехархошна методически пособи. (Играя, учимся. Методическое пособие для учителей начальных классов). – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2007. – 430 с.
5. Эдилов С. Э. Изложени язйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 240 аг1о.
6. Эдилов С. Э. Сочинени язйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 160 аг1о.

Хаамийн-ресурсийн латтор

1. Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка)//URL: <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus>
2. Образовательный портал «Чеченская электронная школа»
//URL: <https://desharkho.ru>
3. Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам //URL: <https://ps95.ru/dikdosham/ru>